

Булєєв І.П.
д.е.н., професор,
головний науковий співробітник
Інститут економіки промисловості НАН України
м. Київ, Україна

НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

1. Податкові системи України, як і наука про оподаткування опирається на світовий досвід і практику і формувалась, коли країна була Київською Руссю, входила у Польсько-Литовське Королівство (окремі регіони до Австро-Венгерської імперії), до Російської імперії, СРСР, а також у часи незалежності. Значний внесок у теорію оподаткування країни внесли українські вчені М. Туган-Барановський, академіки В. Геєць, В. Вишневський, професор Ю. Іванов та інші.

2. Теоретичне визначення податків та оподаткування викладено в Українській енциклопедії: податки – частина національного доходу, що вилучається державою у населення через позаекономічний примус здебільшого на еквівалентній основі з метою виконання її соціально-економічних, політичних, правових функцій та досягнення військових цілей [1, с.763]. В наведеній дефініції підкреслена фіскальна та адміністративна форми, провідна роль держави, яка, як відомо, відповідає інтересам пануючого класу, еліти. Вкрай недостатньо показано її орієнтацію на прагнення народу.

3. У Конституції України також проводиться думка про адміністрування у податковій системі: кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекції (нині – адміністрацій – І.Б.) за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом [2, ст.67].

Система оподаткування деталізована у Кодексах (Цивільному, Податковому, Господарському і ряді законів в Україні).

У ряді статей Конституції [ст.90, п.22/1; с.116, п.3] визначені напрями роботи Верховної Ради, Кабінету Міністрів України по формуванню та реалізації політики оподаткування та механізмів реалізації системи оподаткування України.

4. Детально нормативні документи щодо оподаткування викладено у Господарському Кодексу України² [3], у якому відмічається, що «податкова політика спрямована на забезпечення економічно обґрунтованого податкового навантаження на суб'єктів господарювання, стимулювання суспільно необхідної економічної діяльності суб'єктів, а також дотримання принципів соціальної справедливості та конституційних гарантій прав громадян при оподаткуванні їх доходів» [3, ст.10]. Податки в механізмі державного регулювання господарської діяльності повинні забезпечувати: «оптимальне поєднання фіскальної та стимулюючої функцій оподаткування; стабільність (незмінність) протягом кількох років загальних принципів оподаткування; усунення подвійного оподаткування; узгодженість з податковими системами інших країн» [3, ст.17]. У Податковому кодексі «Податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу» [4, розділ, ст.6, п.61]. До загальнодержавних податків та зборів віднесено: податок на прибуток підприємств (СПП); податки на доходи фізичних осіб (ПДФО); податки на додану вартість (ПДВ); акцизні податки (АП); екологічний податок (ЕП); рентна плата (РП); мито (М)» [4, ст.9, п.9.1]. Для місцевих податків належать: податки на майно: єдиний податок [4, ст.10, п.10.1-10.2].

Викладені положення в основному співпадають із теоретичними дефініціями. Але практика дещо відрізняється від теорії та законодавчо-теоретичних положень.

5. Для аналізу системи оподаткування в Україні використаємо класифікацію, запропоновану Т. Пікетті [5]:

- податки на капітал: податок на майно; ПДФО (частково); єдиний податок (частково); рентна плата;
- податки на труд: податок на прибуток підприємств; ПДФО (частково); єдиний податок (частково);
- податок на споживання : ПДВ; акцизи; мито.

Доцільно відзначити, що наведена класифікація, як і взагалі багато класифікацій, має деякі спрощення, але вона корисна для оцінки справедливості, гарантій прав платників податків, мотивації суб'єктів оподаткування. Можна відзначити, що ряд принципів ведуть до подвійного оподаткування (податок прибутку – ПДФО; ПДФО – ПДВ; акциз, мито тощо).

² У тексті Кодексу слова «орган державної податкової служби та ін.» замінено на «орган доходів і зборів», «народне господарство» замінено на «економіка».

Є розбіжність у підходах до визначення податку. Так, в енциклопедії визначається, що податок є частиною національного доходу [1, с.768]. то згідно із кодексами – це навантаження на суб’єктів господарювання [3, ст.10; 4]. Ці положення (розходження) мають бути відрегульовані.

Податок є основою формування бюджетів (державного і місцевих рівнів), регулювання надмірних «розривів» рівня доходів різних верств населення. В Україні залишається вкрай низьким податок на майно (1-5 % його балансової вартості). На цьому же рівні знаходиться податок на спадщину, які за кордоном досягають 70% вартості спадщини [5, с.513]. А це ті напрями, які не стимулюють трудову активність, а породжують рантє.

Не є стимулюючою пропорційна ставка (плоска шкала) оподаткування доходів фізичних осіб. У світі більш 150 країн із майже 200 використовують прогресивні ставки оподаткування капіталу, нерухомості, спадщини, та ПДФО. Україна, як і більшість постсоціалістичних країн використовує плоскі ставки ПДФО, податку на спадщину, дивіденди тощо (відповідно 18%, 1-5%, 5%). Більш доцільно перейти на прогресивну шкалу оподаткування ПДФО, ввести неагресивний податок на капітал (річний податок у розмірі 1-5% вартості капіталу (без людського капіталу)), установивши як неоподатковану податком величину на рівні 10 середніх науково обґрунтованих доходів, а далі – прогресивна шкала від 5% до 30%.

6. Фахівці пропонують різні варіанти прогресивних ставок оподаткування, які мусять враховувати конкретні умови тієї чи іншої країни, менталітет населення, його традиції, цінності. Але безумовною аксіомою мусить стати у побудові системи ставок прогресивних шкал оподаткування безоподаткованість доходів (нульова ставка) до науково обґрунтованого рівня доходи, зростаючу прогресивну шкалу податку від границі нульової ставки. Наприклад, для сьогодення в Україні нульова ставка ПДФО може дорівнювати середньомісячній заробітній платі – 17,18 тис. грн. (I кв. 2023р.), ставки прогресивного оподаткування можуть бути (проект):

Доход, тис. грн / місяць	% податку від доходу
до 17,18	0
17,181 – 34,36	15,0
34,361 – 85, 90	20,0
85,901 – 257,7	25,0
більш 257,71	30,0

Аналогічний підхід може бути використаним і при побудові прогресивної шкали податку на нерухомість, спадщину, дивіденди, ренту тощо.

Узагальнений висновок. Диференційований підхід і прогресивне оподаткування за розрахунками може покращити базу формування бюджетів, системи стимулювання ефективності економіки, суб’єктів господарювання, соціальний стан у суспільстві. Адже податки – це значно більше ніж оподаткування взагалі, його конкретні форми та системи особисто. Це також спосіб визначення норм і нормативів, категорій, створення нормативно-правових меж для соціальної та економічної діяльності тощо. Оподаткування це не лише економічна категорія, це також загально наукове поняття, філософська, технологічна, політична, соціальна категорія.

Оподаткування, податки є однією із важливих соціально-економічних категорій, яка із зародженням капіталізму, його інститутів швидко розвивалась та трансформувалась. Прогресивне оподаткування стало однією із новацій суспільних наук ХХ – ХХІ ст. Зростає інтерес до розширення природної ренти при зниженні податків на труд [6].

Україна має використати світовий позитивний досвід у подальшому удосконаленні та трансформаціях систем оподаткування капіталу, доходів фізичних осіб та підприємництва, споживання. Це буде певною підтримкою економіки воєнного часу і її повоєнного відтворення.

Література

1. Пікетті Т. Капітал у ХХІ сторіччі. Пер. з англ. Н.Палій. К.: «Наш формат», 2016. 696с.
2. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т.2. / Редкол. – С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 848.
3. Конституція України. Станом на 30 вересня 2016 року. Харків, «Право», 2016. 74с.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV (ГК) (із змінами та доповненнями). [Youtube.ips_ligazakon.net/document/T030436/](https://www.youtube.com/watch?v=ips_ligazakon.net/document/T030436/)
5. Податковий кодекс України. Редакція від 01.08.2023р. [Youtube.buhgalter911.com/uk/normativna-baza/nalogovii-kodeks/](https://www.youtube.com/watch?v=buhgalter911.com/uk/normativna-baza/nalogovii-kodeks/)
6. Залознава Ю.С., Булеєв І.П., Брюховецька Н.Ю. Трансформації капіталістичного розвитку та ренти в епоху цифровізації. Економіка промисловості. 2023. №2 (108).